

Dr. Stane Mikuš | Rihard Jakopič

Riharda Jakopiča ni več med nami. Nedoumljiv se nam zdi njegov Rodhod. Zdi se nam, da ga še vsak dan srečujemo. Na umetnostnih razstavah, v kavarni, na cesti in na njegovem domu. Še vedno nam je v ušesih živ njegov glas, glas božjepotnega vojvode. Še vedno nam je pred očmi njegova ljuba postava, kakor da je pravkar stopila s sikstinskega stropa. Zdi se nam, da smo ga še včeraj nadlegovali v njegovi delavnici med baročnimi svetniki, rožami in podobami. Čujemo njegove težke, drsajoče starčevske korake, njegov otožni, utrujeni »naprej« in v hipu vidimo vso njegovo rembrandtovsko postavo, sklonjeno naprej z neizrekljivim izrazom na obrazu. Dasi so v poslednjih letih njegove misli blodile tja do bregov večnosti in se srečavale z mrtvimi prijatelji, Groharjem, Cankarjem, je vendar njegovo srce bilo na stežaj odprto tudi umrljivim. Najsi je bil star ali mlad, tvarne ali duhovne podpore potreben, je našel topel, človeški odmev v Jakopičevem ateljeju. Vidimo ga, kako z obrazom spovednika posluša drobne in velike človeške skrbi. Njegove roke, ki so ustvarile toliko lepote, trudno segajo v že redko sivo brado, njegove oči pa se kakor uklete obračajo venomer za svetlobo: v vedro nebo ali viharne oblake ali pošastno, brezoblično meglo. Tam snujejo nove, vedno nove podobe, v smrtnikom neslišni, nedoumljivi muziki barv. Tja proti večni svetlobi je Rihard Jakopič tudi odšel. Tam se bo odpočilo lepote željno srce. Nam pa bo za večno ostal njegov spomin in njegovo orjaško delo.

Na naslednjih straneh objavljamo nekaj misli in spominov rajnega mojstra iz še neobjavljenega rokopisa, ki ga je napisal nalašč za našo revijo.

Iz spominov:

»Prav zdi pa se mi, da sem bil rojen tamle doli v Krakovem sredi zelenih vrtov, kjer sem se gibal kot otrok med dekleti in ženami v spodrencanih krilih in s širokimi slamniki na glavah, ki so kopale, štihale ali škropile solatico in druge božje darove. Zdi se mi, da se igram s svojimi šolskimi pajdaši na široko odprtem Mirju »kozy klanf«, »mance«, »ravbarje«, da spuščamo »lintvrne« ali se kopljemo v prijazni Gradaščici tam na Pasjem brodu in se podimo po mestnem logu proti Malemu grabnu; zdi se mi, da gledam umazano Ljubljano, kako se leno vali med zelenimi bregovi proti Ljubljani; jekarje vidim, ribiče in čolnarje, ki razkladajo v Trnovskem pristanu kamenje, opeko in drugo robo. — Zdi se mi, da vidim sijati jutranje soncebledorumenoskozi mlečnate megle in jih trgati in čedalje z večjo silo žareti v srebrni dan. — Na Mirju sedim na gričku pod košatim orehom. Večer je; nebo žari oranžno; sonce zahaja; mehak rožnat sijaj plava po zelenkastem nebu. Vijoličasto pada

mrak na utrujeno zemljo. Glej! iz močvirnatih tal rastejo lahne meglice, kakor blede pošasti plavajo in se objemajo in družijo čedalje gostejše, dokler ne zagrnejo vsega sveta v skrivnosten pajčolan. —

»Če se zamislim v stare čase, ko sem si kot neizkušeni mladenič zasanjal svoje umetniško življenje in bodočnost slovenske umetnosti, ki je do takrat sploh ni bilo, ali — da nikogar ne žalim — ki je jaz nisem videl, moram reči, da mi je hudo pri srcu in da ne morem biti zadovoljen. Usoda mi je naložila preveč sladkih in grenkih dolžnosti, da bi jih mogel v tako zanikrnih časih brez pomoči sam znositi.

Zaradi tega je bilo vse moje prizadevanje v glavnem le: iskanje, učenje, poizkušanje in spoznavanje, v najboljšem primeru pripravljanje na tisto, kar naj bi šele prišlo in kar mora priti, če si hočemo zaslužiti ime svobodnega naroda. To tisto pa je: zavedno, lastno duhovno življenje in delo.

Če pa se spominjam svojih tovarišev, s katerimi smo se v časih, ko je umetniško življenje pri nas že skoraj popolnoma zamrlo; če se spominjam, kako smo se začeli brez pomoči in brez prijateljev, zasmehovani tujci v lastni domovini javno udejestvovati in smo si po dolgih letih, ko smo si priborili priznanje v tujini, izsilili polagoma zlasti s stalnimi razstavami vzlic raznim nezgodam, sovražnostim in nasprotovanjem, razumevanje in priznanje tudi v domovini, se mi srce razveseli. Že tik za nami so prišli mladi tovariši, ki so vsak po svoje prispevali svoj delež k napredku in razgibanosti naše umetnosti.

Nekaj smo vendarle dosegli. —

Nekaj malega, kajti prišla je tako imenovana svetovna vojna, ki nam je zastavila pot. Marsikateri je opešal v življenjski borbi, marsikakega nadarjenega mladeniča je pobrala vojna.

— Pa življenje je bogato. Pojavljati so se začeli nepričakovano novi talenti, mladi, mlajši in najmlajši, ki so ali sledili našim stremljenjem ali se skušajo drugače kot nekdam mi stari umetniško udejestvovati in uveljavljati...«

O umetniški vzgoji.

»Za vsakega človeka, ki stremi po izobrazbi, je koristno, če si ogleda svet in se uči, kar se učiti dá in sme. To velja tudi za umetnika — namreč če ima ta dovolj moči, da pri tem zanimivem in lepem opravilu ne zgubi samega sebe. Ker pa je le malo tako močnih osebnosti, ki bi mogle v vsakem primeru opravljati brez škode zase in za narod svoje kulturne dolžnosti, je na vsak način potrebno, da je dana ukaželjnim mladim prilika se učiti in vežbati, najprej na domačih tleh, po nasvetih dobrih, zrelih učiteljev, ki so imeli dovolj moči, da so premagali razne zapeljivosti tega sveta. Ti jim bodo odkrivali lepoto naše slovenske dežele, ki je po obsegu sicer majhna, ki pa ima za umetnika vsega zadosti. Tako okrepečani z lastnim spoznanjem in zavednostjo naj si ogledajo še druge kraje in de-

žele, če jih to mika. — Iz navedenih razlogov se mi torej zdi neobhodno potrebno, da ima tudi naš narod, kakor imajo vsi veliki in majhni kulturni narodi, svojo, od države priznano visoko šolo za oblikovno umetnost. —«

Umetniška osebnost.

»Porok, da se umetnost razvija, je brez dvoma individualnost — osebnost. Čim močnejša osebnost, tem močnejša njegova umetnost in tem močnejši vpliv na narod, iz katerega se je rodil — ali med katerim stalno živi. Čim več takih osebnosti, ki se seveda med seboj razlikujejo, ker so pač osebnosti — tem kulturno bogatejši in osebnejši je narod sam, kajti v močnih osebnostih so združene vse močne lastnosti naroda samega. To vidimo povsod, kamor pogledamo: od najstarejših časov skozi ves razvoj evropskih narodov do današnje degeneracije.«

Rojstvo umetnine.

»Delo umetnika se vrši v glavnem in prvotno v njegovi duši in šele nato sledi izražanje tega procesa v človeškem čutilom sprejemljivih oblikah. — Tako se vrši to delo tudi v meni, in mislim v vsakem umetniku.

Zaradi tega delam včasih ob kaki sliki zelo dolgo, zlasti če v meni še ni vse jasno ali me motijo okoliščine, ki mi zabranjujejo svoboden razmah; v nasprotnem primeru pa, če sem povsem zbran, mi gre delo izredno hitro izpod rok! —

Ideja! Kaj je to? Ideje so prikazni, ki se rode v človeku in ženejo umetnika, da izraža kolikor toliko razumljivo vse tisto, kar se godi v njegovi duši. Izmišljotinske ideje so mi zoprne. Razum nam je dan le za to, da pregledamo in vodimo svoja občutja in stremljenja.«

O barvi.

»Barva je za pravega slikarja bistveni izraz njegovega umetniškega hotenja. Barva je za slikarja isto kot n. pr. za kiparja otipljiva oblika predmeta, kot za muzičarja glasovi...«

Umetnik.

»Prava umetnost potrebuje etično visoko stoječega človeka-umetnika. Umetnost je božji dar, dan človeku kot najvišji izraz življenja. Le etično velik umetnik more ustvarjati umotvore, katerih lepota je prežeta z resnico in čistostjo.« —

Vpr. 5.
Porok, da se umetnost razvija
je brez vsake individualnosti - osebnosti.
Čim močnejša osebnost tem močnejša
njegova umetnost in tem močnejši
vpliv na narod iz katerega se je rodil
- ali med katerimi stalno živi. Čim več
takih osebnosti, ki se seveda med seboj
razlikujejo, ker so pač osebnosti - tem
kulturno bogatejši in osebnosti je narod
sam, kajti v močnih osebnostih so združene
vse močne lastnosti naroda samega.
To vidimo povsod. Kamor pogledamo
od najstarejših časov skozi ves razvoj
evropskih narodov do današnje age-
neracije.

Vpr. 6.
Res ne vem kake skrivnosti
je Jz. Cankar videl ali slutil v meni
in zakaj takrat ni hotel odkriti -
ali morda iz obzirnosti ali kaj? Po mojem
je gotovo dobro storil tako kot je storil.
Vsak človek ima v sebi skrivnosti; ki
jih nered odkriva javnosti. Skrivnosti
so namreč tisto, kar je v človeku skri-
tega ali hote ali nehote. Kar pa se v
človeku skriva je najbolje, da ostane

Sl. 4. Faksimile Jakopičevega rokopisa, pisanega za Dom in svet v l. 1941